

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ**

**ДИНАМІКА ПРОФЕСІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ
ВПРОДОВЖ НАВЧАННЯ У ЗВО**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконав: студентка 4 курсу 07-431 групи
Спеціальності: 053 Психологія
Освітньо-професійної програми: «Психологія»
Ганна КРИВОУС

Керівник:
канд.психол.наук, доцент Вікторія КАЗІБЕКОВА

Рецензент:
канд.психол.наук, доцент Оксана ЛОСЬ

Херсон – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичне вивчення особливостей ціннісних орієнтацій як складника особистості студента.....	6
1.1. Ціннісно-смилова сфера особистості як об'єкт психологічного дослідження.....	6
1.2. Сутність феномену професійних цінностей майбутніх фахівців.....	13
Висновки до першого розділу.....	17
РОЗДІЛ 2. Емпіричне дослідження динаміки професійних цінностей студентів впродовж навчання у закладі вищої освіти.....	19
2.1. Методи діагности динаміки професійних цінностей особистості у студентському віці.....	19
2.2. Аналіз результатів дослідження.....	21
Висновки до другого розділу.....	39
ВИСНОВКИ.....	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46
ДОДАТКИ.....	49
Додаток А. Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету.....	49

ВСТУП

Актуальність теми. На сьогоднішній день система ціннісних орієнтацій як суспільства взагалі, так і особистості зокрема переживає суттєві зміни, що, в свою чергу, вимагають перегляду аксіологічних пріоритетів, переоцінки та переосмислення світогляду та норм моралі. Сьогодні характеризується стрімким розширенням ініціативності та соціальної самостійності молоді, значно збільшилися вимоги до випускників закладів вищої освіти та продовжують посилюватися, що, в свою чергу, зумовлює підвищення професійної підготовки студентів. Нова модель вищої освіти має ґрунтуватися на цінностях, професійних цінностях, засадах гуманізму та сприяти формуванню умов для самореалізації студентської молоді, їх особистісного розвитку. Тобто, студенти мають не лише отримувати якісні фахові знання, але й виробити професійні цінності, які свідчатимуть про їх професійно-творчий розвиток у майбутній професійній діяльності. Професійні цінності є складовою частиною професійних компетенцій.

З огляду на це, виникає нагальна потреба в такій організації навчання, при котрій будуть формуватися не лише теоретичні знання, практичні вміння та навички, але й дуже необхідні та значущі компоненти особистості молодого фахівця – професійні цінності. За такою сутністю формування гармонійно розвинутих висококваліфікованих майбутніх фахівців набуває особливої актуальності на сучасному етапі суспільного розвитку.

Однак незважаючи на значну кількість праць та вагомий науковий доробок у розвитку теорії цінності та їх формуванні під час навчання та професійної підготовки, все ж слід зазначити, що на сьогодні досить мало наукових праць, що присвячені вивченню професійних цінностей. Саме тому вивчення динаміки професійних цінностей особистості впродовж навчання у закладі вищої освіти є актуальною й просто необхідною темою дослідження.

Дослідження проблеми цінностей широко вивчалася у психолого-педагогічній науці. У працях О. Дробницького, А. Ручки, В. Тугаринова та ін. зосереджено увагу на соціологічному та філософському аспектах цінностей, а психологічні аспекти цінностей та ціннісних орієнтацій особистості відображено в працях Л. Виготського, О. Леонтьєва, А. Маслоу, В. Франка та ін. Проблему ціннісних орієнтацій особистості з огляду на професійне самовизначення особистості та їх розвиток у процесі навчання досліджують: К. Альбуханова-Славська, О. Асмолов, Л. Божович, М. Боришевський, Ж. Вірна, Е. Зеєра, З. Карпенко, Д. Леонтьєв, В. Мудрик, М. Рокич, В. Сластьоніна, Т. Титаренко та ін. Професійні цінності вивчали К. Гордеєва, О. Мартинюк, І. Потоцька, Ю. Потуй, М. Томчук.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у дослідженні психологічних особливостей динаміки професійних цінностей студентів впродовж навчання в закладі вищої освіти.

Відповідно до мети визначено наступні **завдання дослідження**:

1. На основі теоретичного аналізу сучасних літературних джерел охарактеризувати особливості ціннісно-сислової сфери особистості, розглянути типологію систем ціннісних орієнтацій.
2. Уточнити сутність поняття «професійні цінності».
3. Емпірично дослідити динаміку професійних цінностей студентів першого та четвертого курсу бакалаврського рівня вищої освіти.

Об'єктом дослідження є ціннісно-сислова сфера особистості.

Предмет дослідження складають професійні цінності особистості під час навчання у закладі вищої освіти.

Методи дослідження: 1) *теоретичні*: аналіз наукової літератури з теми дослідження, синтез, узагальнення теоретичних підходів; 2) *емпіричні*: методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича, опитувальник «Термінальних цінностей» І. Сеніна, методика «Смисложиттєві орієнтації» (СЖО) Д. Леонтьєва; 3) *методи математично-*

статистичної обробки даних: методи кількісного опису даних, методи статистичного виводу – t-критерій Стьюдента.

Практичне значення одержаних результатів: отримані результати в перспективі можна використати для складання узагальненої корекційної програми з метою підвищення мотивації до навчання та формування професійних цінностей студентів. Також для розробки рекомендацій щодо вдосконалення програми професійної підготовки майбутніх фахівців з урахуванням цінностей, потреб і мотивів сучасних студентів впродовж всього навчання в закладі вищої освіти. А також при організації профорієнтаційних заходів щодо роботи з молоддю в установах професійної освіти. Отримані результати будуть корисними й для роботи психолога закладів вищої освіти в консультативній практиці.

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів з висновками, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 31 найменування, та додатків. Загальний обсяг роботи складає 49 сторінок (43 – основна частина).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЯК СКЛАДНИКА ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА

1.1. Ціннісно-смилова сфера особистості як об'єкт психологічного дослідження

В 60-70-ті роки поняття «цінність» стає предметом широких досліджень багатьох наук: філософії, психології, соціології, педагогіки, естетики, етики та ін. В розділі філософії аксіології «цінність» розглядають як об'єктивну дійсність та ставлення людини до неї. У соціологічній науці це поняття розглядають як проблему загально соціальних регулятивних механізмів, в якій цінності суспільства розуміють як складові суспільної свідомості та культури, а ці складові, в свою чергу, виконують нормативні функції по відношенню до особистості. В соціальній психології поняття «цінності» розглядають як сферу досліджень соціалізації, адаптації індивіда до групових норм та вимог. В загальній психології – як вивчення вищих мотиваційних структур життєдіяльності [30] (Ямницький О. В.).

Цінності особистості в психологічній науці розглядають як психодинаміку потягів, бажань, ототожнюють із потребами людини, особистісним смислом, що є похідними утвореннями від мотивів діяльності. Вони підтримують здатність до життя у людини, є переконаннями, соціальними настановами, регуляторами потоків інформації, є одухотвореними явищами людського буття, утворенням свідомості та самосвідомості особистості, в яких відображаються актуальні життєві потреби, погляди, інтереси, самоствавлення та ставлення до дійсності [24] (Романюк Л.).

Поняття «цінність» досить сильно пов'язане з категоріями «потреба» та «інтерес». Потребу зазвичай розглядають як стан

особистості, що зобов'язує розпочати взаємовідносини з навколишньою дійсністю з метою збереження власного функціонування, існування, розвитку, успішної життєдіяльності, пізнання і освоєння світу та самоствердження в ньому. Потреби як первинні (біологічні), так і вторинні (морально-духовні, соціальні) виникають під впливом певних внутрішніх і зовнішніх умов та активізують емоційну, волюву, когнітивну сфери особистості, спонукають людину до дії, пошуків об'єктів, щоб задовольнити ці потреб [25] (Ручка А. О.). Отже, потреби – це фундаментальна якість особистості, що встановлює спосіб та спрямованість життя, окреслює дії та поведінку людини, формує характер ставлення до дійсності, власних обов'язків.

Духовні прагнення, ідеали, норми моральності, принципи відносяться до сфери дії інтересів. Потреби перетворені в зацікавленість, в свою чергу, трансформуються в цінності. Кожне з цих трансформацій містить в собі певні якісні моменти [18] (Овсяннікова В. В., Іванова Л. С.).

Проаналізувавши наукову літературу, слід зазначити, що не існує єдиної думки щодо визначення поняття цінностей. Одні дослідники розглядають цінність як об'єктивну суть речей, інші – як власне цінність, грошову вартість предмета, ще інші – ототожнюють із поняттям блага, корисності для особистості, також поняття цінність пов'язують із суб'єктивною значущістю певного предмета для життєдіяльності особистості, ще пов'язують з задоволенням потреб, інтересів, бажань. У зв'язку з цим не існує єдиної класифікації цінностей особистості. Виокремлюють види цінностей залежно від того, які види потреб будуть задовольняти чи яку виконуватимуть роль, у якій саме сфері будуть застосовані. Отже, за об'єктом засвоєння виокремлюють наступні види цінностей, а саме: матеріальні, матеріально-духовні; за метою засвоєння – егоїстичні, альтруїстичні; за роллю у діяльності людини – термінальні, інструментальні; за змістом діяльності – пізнавальні, предметно-

перетворювальні (творчі, наукові, естетичні, релігійні та ін.); за способом вияву – ситуативні, стійкі; за належністю – особистісні, групові, колективні, суспільні, національні, загальнолюдські [29] (Шемигон Н. Ю.).

У ціннісно-смісловій сфері відбувається ускладнення стимулів поведінки особистості та причин соціальної дії. На першому місці розміщується не первинні бажання, без яких не можна існувати (це завдання вирішується на місці потреб), не матеріальна вигода (це рівень інтересів), а те, що відповідає уяві особистості про призначення людини, її чесноти, гідність, ті моменти мотивації, в яких проявляється свобода особистості та самоствердження [8] (Кузнецов О.).

Ціннісні стимули торкаються особистості, структури самосвідомості, потреби людини. Без них стає неможливим розвиток, самоствердження особистості, розуміння суспільних інтересів. Отже, цінність розглядається в двох аспектах. З одного боку, це властивість певного суспільного предмета чи явища, що задовольняє потреби, бажання, інтереси, тобто, як соціально значущі уявлення про добро, любов, дружбу, справедливість, патріотизм та ін. Вони зазвичай не піддаються сумніву, проте можуть видозмінюються. Також є еталоном, ідеалом для людей. З іншого боку, цінності розглядають як ставлення суб'єкта до предметів та явищ реальності, яке виражається ціннісними орієнтаціями, якостями особистості, соціальними установками. Тобто, в цьому випадку вони виступають у ролі певної структури особистості. Таким чином, перший аспект є суспільним, а другий – особистісним [31] (Яремчук Н. Я.).

Співвідношення поняття цінності відповідно до сфер зовнішнього та внутрішнього життя людини в загальному випадку не збігаються з розподілом цінностей відповідно на цінності суспільства і цінності особистості. П. М'ясоїд зазначає, що цінності особистості, як і цінності

групи є обумовлені позицією особистості в соціальній системі та рівнем її розвитку [15] (М'ясоїд П. А.).

Цінності формуються в наслідок усвідомлення соціальним суб'єктом власних потреб у співвідношенні їх з предметами навколишнього світу або в наслідок ставлення, що реалізується в акті оцінки. Система цінностей соціального суб'єкта може містити в собі сутнісно-життєві уявлення про щастя, добро і зло, сутність життя та універсальні цінності, а саме:

1) вітальні (життя, здоров'я, особиста безпека, сім'я, освіта, добробут, правопорядок та ін.);

2) суспільного визначення (соціальний статус, працелюбство та ін.);

3) міжособистісного визначення (доброзичливість, чесність, альтруїзм та ін.);

4) демократичні (совість, свобода слова, національний суверенітет та ін.);

5) партикулярні (належність до сім'ї, малої батьківщини та ін.);

6) трансцендентні (віра в Бога, прагнення до абсолюту) цінності [12] (Максименко С. Д.).

Базові цінності – прагнення особистості до істини, краси, творчості, орієнтація на добро, честі і гідності. Вони конкретизуються і являються основою при виборі цілей та умов загальнозначущої діяльності. Базові цінності складають ядро загальнолюдських цінностей.

Існує певна ієрархія цінностей. Є нижчі та вищі цінності. Нижчими можуть інколи жертвувати заради вищих цінностей. Суть ієрархії цінностей полягає в тому, що різні цінності володіють різним рівнем суспільності, одні цінності можуть бути конкретизацією інших. Наприклад цінність діяльності – діяльність є однією із сфер, у якій реалізуються цінності вищого порядку, а саме цінність самореалізації та

особистісного розвитку, що розглядаються більш фундаментально [15] (М'ясоїд П. А.).

Важливою характеристикою цінностей є їх зв'язок з ідеалами. Вона інколи навіть вноситься у визначення цінностей. В емпіричних дослідженнях використовуються героїчні образи художньої і публіцистичної літератури як носії найбільш важливих цінностей. Ці образи виступають як засіб зображення зразку для засвоєння моделі ідеального стилю життя, ідеального способу поведінки [20] (Петрухіна С. Р.).

О. Дробницький в своїх дослідженнях виділяє два полюси ціннісного ставлення до світу. В цих полюсах науковець протиставляє предметні цінності, що розглядаються як об'єкти, на які спрямовані потреби, та цінності свідомості, або цінності-подання. Предметні цінності розуміються як об'єкти наших оцінок, а цінності свідомості – як вищі критерії для таких оцінок [30] (за Ямницьким О. В.).

Я. Гудечек також зазначає про два основних значення поняття цінність: «цінності в змісті об'єктивно існуючих предметів, подій, ідей, властивостей матеріальних і духовних продуктів і інші, які існують незалежно від суб'єктивних оцінок людей, а також цінності в змісті суб'єктивної значимості, цінності для індивіда. Значимість цінності для індивіда слід розглядати у трьох значеннях: як якості речей, до яких спрямовані зусилля людини або які задовольняють його потреби; як позитивно оцінювані індивідом об'єкти; як критерій, на підставі якого різні об'єкти підлягають оцінці» [4, с. 59] (Гудечек Я.).

Як відзначає Д. Леонт'єв «індивідуальна ієрархія ціннісних орієнтації, як правило, являє собою послідовність досить розмежованих блоків. Тому слід розглядати можливі угруповання цінностей, об'єднані в блоки на різних підставах, що представляють собою свого роду полярні ціннісні системи. Зокрема, серед термінальних цінностей протиставляються: конкретні життєві цінності (здоров'я, робота, друзі,

сімейне життя) – абстрактні цінності (пізнання, розвиток, воля, творчість) і цінності професійної самореалізації (цікава робота, продуктивне життя, творчість, активне діяльне життя) – цінності особистого життя (здоров'я, любов, наявність друзів, розваги, сімейне життя); індивідуальні цінності (здоров'я, творчість, воля, активне діяльне життя, розваги, упевненість у собі, матеріально забезпечене життя) – цінності міжособистісних відносин (наявність друзів, щасливе сімейне життя, щастя інших); активні цінності (воля, активне діяльне життя, продуктивне життя, цікава робота) пасивні цінності (краса природи й мистецтва, упевненість у собі, пізнання, життєва мудрість)» [10, с. 106] (Леонтьєв Д. О.).

Д. Леонтьєвим серед інструментальних цінностей було виділено наступні дихотомії: «етичні цінності (чесність, непримиренність до недоліків) – цінності міжособистісного спілкування (вихованість, життєрадісність, чуйність) – цінності професійної самореалізації (відповідальність, ефективність у справах, тверда воля, ретельність); індивідуалістичні цінності (високі запити, незалежність, тверда воля) – конформістські цінності (ретельність, самоконтроль, відповідальність) – альтруїстичні цінності (терпимість, чуйність, широта поглядів); цінності самоствердження (високі запити, незалежність, непримиренність, сміливість, тверда воля) – цінності прийняття інших (терпимість, чуйність, широта поглядів); інтелектуальні цінності (освіченість, раціоналізм, самоконтроль) – цінності безпосередньо-емоційного світовідчуження (життєрадісність, чесність, чуйність)» [10, с. 109] (Леонтьєв Д. О.).

У теорії А. Маслоу групи цінностей утворюють вертикальну ієрархію (як і блоки потреб). Науковець зазначає, що потреби й цінності «являють собою не дихотомію, а погоджену ієрархію, тобто вони залежать один від одного» [7, с. 514] (за Крисько В. Г.). А. Маслоу, виокремлює дві головні групи цінностей:

- Б-цінності (цінності буття) – вищі цінності, що є властивими для самоактуалізованих осіб (краса, простота, добро, істина, цілісність, повнота, життєвість, подолання дихотомії, унікальність, досконалість, справедливість, порядок та ін.);

- Д-цінності (регресивні цінності) – нижчі цінності, що є орієнтовані на задоволення потреб (мир, безпека, спокій, відпочинок, сон, залежність та ін.).

Підпорядковане положення займають «регресивні» цінності, вони обираються людьми задля виживання, досягнення стану гомеостазу. Їхня реалізація, на думку А. Маслоу, є цілковитою необхідністю та є передумовою відчуття та функціонування вищих цінностей – цінностей буття [7] (за Крисько В. Г.).

С. Бубнова, емпіричним шляхом виокремила типи ціннісних систем особистості, ґрунтуючись на основі цілісної ієрархії ціннісних орієнтацій. Спираючись на концепцію М. Рокича С. Бубновою запропоновано трьохрівневу ієрархічну модель системи ціннісних орієнтації. Запропонована модель містить в собі наступні компоненти: цінності-ідеали, цінності-властивості, цінності-способи поведження. Науковиця зазначає, що «цінності-ідеали є найбільш загальними, абстрактними цінностями та складаються з духовних – пізнавальні, естетичні, гуманістичні та соціальних – поваги, досягнень, соціальної активності. Цінності-властивості закріплюються в життєдіяльності й проявляються як властивості особистості (товариськість, допитливість, активність, домінантність та ін.). А цінності-способи поведження, найбільш характерні засоби реалізації й закріплення цінностей-властивостей» [1, с. 41] (Бубнова С. С.).

Отже, проаналізувавши наукову літературу, встановлено, що не існує єдиної думки щодо визначення поняття цінностей. В узагальненому вигляді можна виокремити два аспекти розуміння цього поняття: як властивість певного суспільного предмета чи явища, що

задовольняє інтереси, бажання, потреби (як соціально значущі уявлення про добро, дружбу, любов, справедливість та ін.); та як ставлення суб'єкта до предметів та явищ реальності, що появляться у соціальних установках, ціннісних орієнтаціях, якостях особистості. Також важливою характеристикою цінностей є їх зв'язок з ідеалами.

1.2. Сутність феномену професійних цінностей майбутніх фахівців

Формування та засвоєння цінностей відбувається в процесі соціалізації людини. Також характеризується динамічним характером, оскільки розширення досвіду й знань особистості має суттєвий вплив і на характер її цінностей. Кожній людині характерна певна система цінностей. Професійні цінності зазвичай займають чільне місце в системі цінностей особистості [2] (Горбенко Є. В.).

Н. Нікітіна зазначає, що їх формування є значущою умовою не тільки професійного самовизначення, але й в цілому становлення особистості. Науковиця вважає, що «наявність в особистості професійних цінностей забезпечує відповідальне ставлення до справи, підштовхує її до пошуку, творчості, вдосконалення і, певною мірою, компенсує недостатньо розвинуті вміння й навички; відсутність професійних цінностей може призвести до професійного краху, втрати майстерності» [17, с. 209] (Нікітіна Н. М.).

А. Позднякова професійні цінності розглядає як похідні від загальнолюдських, групових та особистісних цінностей. Вчена зазначає, що «якщо загальнолюдські цінності і цінності будь-якого соціуму формуються у людини в соціальних інститутах, в процесі стихійної соціалізації, то професійні цінності – під час професійної освіти й відповідної діяльності. Наявність професійних цінностей дає змогу фахівцеві співвіднести конкретні професійні ситуації, в яких він діє, зі

всією системою цінностей» [21, с.169] (Позднякова А. Л.). Тобто, професійні цінності є регулятором поведінки особистості в професійній діяльності та визначають багато в чому професійну орієнтацію людини. Навчальна та професійна діяльності визначають формування та розвиток ціннісно-сміслових компонентів професійної спрямованості особистості, засвоєння і видозмінення професійних цінностей. Цей процес відбувається під час навчання індивіда у закладі вищої освіти, що є центральним періодом становлення особистості.

Л. Сатановська професійні цінності визначає як «комплексне багаторівневе утворення певної системи координат відповідних регулятивів процесу професійної діяльності фахівця. Вони уособлюються у професійній відповідальності, сутнісно-змістовному насиченні педагогічної роботи, її моральному аспекті, певних принципах та конкретних професійних стосунках із студентами, колегами, представниками різних суспільних інститутів» [26, с. 63] (Сатановська Л. А.). Науковицею виділено основні блоки професійних цінностей майбутніх педагогів, а саме: гуманістичний (тактовність, конфіденційність, толерантність, стриманість, коректність), комунікативний (відвертість, відкритість, контактність, уважність, увічливість), компетентністний (відданість справі, обізнаність, освіченість, об'єктивність, працелюбність), емоційно-вольовий (активність, оптимістичність, наполегливість, рішучість), організаційний (зосередженість, дисциплінованість, охайність, зібраність, пунктуальність) [26] (Сатановська Л. А.).

Отже, професійні цінності – це система когнітивних утворень, що поєднані з внутрішнім орієнтиром особистості та емоційно-вольовим механізмом, які, в свою чергу, спонукають та спрямовують мотиви, професійні та особистісні дії й вчинки, визначають аксіологічний характер професійної діяльності людини.

В. Сластьонін та Г. Чижакова професійні цінності розглядають як зразки орієнтації свідомості та поведінки особистості та вирізняють домінуючі (знання, пізнавальна діяльність та активність, спілкування), нормативні (моральні норми, стандарти), стимулюючі (педагогічні методики, засоби контролю, технології) та супутні (спрямовані на якість пізнання: розуміння предметів і явищ, що вивчаються, навчальні вміння) цінності [27] (Сластьонін В. О., Чижакова Г. І.).

Професійні цінності розуміються також як стратегічні цілі, що спонукають індивідів до спільних цілей, окреслюючи таким чином значущість орієнтації в них для майбутнього фахівця. Тому завданням закладу вищої освіти постає створення оптимальних умов для формування та розвитку професійних цінностей студентів [3] (Гордєєва К. С.).

Вивчаючи особливості формування професійної свідомості у студентів, С. Левшин виокремив декілька груп цінностей, що пов'язані з професійною діяльністю та є значущими для студентів з міркувань щодо майбутньої реалізації у професії:

- цінності, що пов'язані із самоствердженням у найближчому соціальному середовищі, у суспільстві (визнання рідних, близьких, знайомих, престиж професійної діяльності, суспільна значущість праці тощо);

- цінності, що пов'язані із задоволенням потреби у спілкуванні (можливість спілкування з різними людьми, постійна робота з людьми тощо);

- цінності, що пов'язані із самовдосконаленням (можливість постійно займатися улюбленою справою, постійно оновлювати свої знання, творчий і різноманітний характер праці тощо);

- цінності, що пов'язані із самовираженням (відповідність діяльності здібностям, зацікавленість діяльністю, можливість впливати на людей тощо);

– цінності, що пов'язані з утилітарно-прагматичними запитами індивіда (можливість просування по службі, гарний зарібок тощо) [9] (Лєвшин С. В.).

С. Лєвшин вважає, що частина цих цінностей виникає під час осмислення майбутньої професійної діяльності та оволодіння професією, а решта – в процесі набуття практичних навичок професійної діяльності в реальних умовах. Проте усі цінності знаходять своє відображення у суті прав та обов'язків особистісних і конвенціональних ролей фахівця, що окреслюють професійно-ціннісні орієнтації в його професійній діяльності. При цьому, з іншого боку, превалювання тих чи інших професійних цінностей, специфічність їх поєднання, а також стабільність визначатимуть «арсенал» особистісних і конвенціональних ролей фахівця [9] (Лєвшин С. В.).

Узагальнюючи погляди науковців на сутність професійних цінностей, слід зазначити, що під професійними цінностями слід розуміти найзначущі для особистості явища, що окреслюють смисл, регламентують та спрямовують професійну діяльність, стають підґрунтям для вибору та оволодіння професією, основою професійного зростання й отримання соціально значущих результатів у професійній діяльності.

Професійні цінності виступають стратегічними цілями, що спонукають індивідів до сумісних намірів, досягання спільної мети, що, в свою чергу, визначає значущість орієнтування в професійних цінностях майбутнього фахівця, тому завданням вищого освітнього закладу є створення оптимальних умов для формування професійних цінностей студентів-майбутніх фахівців [22] (Ю. П. Потуй).

Висновки до першого розділу

Не існує єдиної думки щодо визначення поняття цінностей. Цінності – це норми, вимоги, що виконують роль регулятора людських відносин і діяльності. Цінності відображають психодинаміку бажань, ототожнюються із потребами особистості, власним смислом, що є вивідним утворенням від мотивів діяльності. Цінності тісно пов'язані з категоріями «потреба» та «інтерес».

Ціннісні орієнтації формуються та розвиваються, видозмінюються під час накопичення особистістю життєвого досвіду в умовах навколишнього середовища, а знаходять своє вираження в соціальних виборах, інтересах, ідеалах особистості в умовах реальної взаємодії.

Виокремлюють види цінностей залежно від видів потреб, що будуть задовольнятися, від ролі, що виконуватиметься, від сфери, в якій застосовуватимуться. Тому існує велика кількість типологій ціннісних орієнтацій людини. В нашій роботі ми розглядали класифікації таких вчених як: Я. Гудечек, О. Дробницький, Д. Леонт'єв, А. Маслоу, П. М'ясоїд, С. Бубнова. Основні види цінностей, що розглядаються й виділяються ними такі: термінальні (конкретні життєві цінності): абстрактні цінності і цінності професійної самореалізації, цінності особистого життя, індивідуальні цінності, цінності міжособистісних відносин, активні і пасивні цінності. Та інструментальні – етичні цінності, індивідуалістичні цінності, цінності самоствердження, інтелектуальні цінності.

Формування та засвоєння цінностей відбувається в процесі соціалізації людини. Тому професійні цінності слід розглядати як похідні від загальнолюдських, групових та особистісних цінностей. Професійні цінності виступають регулятором поведінки особистості у власній професійній діяльності та можуть визначати професійну

спрямованість. Наявність у людини професійних цінностей обумовлює відповідальне ставлення до роботи, підштовхує до самовдосконалення.

Л. Сатановська виокремила наступні блоки професійних цінностей майбутніх педагогів: гуманістичний, комунікативний, компетентністний, емоційно-вольовий, організаційний. В. Сластьонін та Г. Чижакова вирізняють домінуючі, нормативні, стимулюючі та супутні цінності. С. Левшин виокремив цінності, що пов'язані із самоствердженням у найближчому соціальному середовищі, у суспільстві; цінності, що пов'язані із задоволенням потреби у спілкуванні; цінності, що пов'язані із самовдосконаленням; цінності, що пов'язані із самовираженням; цінності, що пов'язані з утилітарно-прагматичними запитамі індивіда.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ПРОФЕСІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ВПРОДОВЖ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1. Методи діагностики динаміки професійних цінностей особистості у студентському віці

Друга частина кваліфікаційного дослідження присвячена емпіричному дослідженню психологічних особливостей динаміки професійних цінностей студентів впродовж навчання в закладі вищої освіти.

Емпіричну вибірку склали студенти Херсонського державного університету, факультету психології, історії та соціології, першого та четвертого курсу бакалаврського рівня вищої освіти. Загальна кількість досліджуваних склала 45 осіб, з них 27 осіб – першокурсників та 18 осіб четвертого курсу.

З метою вивчення динаміки професійних цінностей особистості під час навчання у ЗВО нами було використано наступні психодіагностичні методики:

1. Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича з метою вивчення системи ціннісних орієнтацій, змістовної спрямованості особистості досліджуваних студентів [6] (Карелін А. О.).

2. Опитувальник «Термінальних цінностей» І. Сеніна для вивчення життєвих цілей (термінальних цінностей) студентів та їх представленість в різних сферах життя [23] (Райгородський Д. Я.).

3. Методика «Смисложиттєві орієнтації» (СЖО) Д. Леонтьєва з метою дослідити особливості смисложиттєвих орієнтацій студентів під час навчання у закладі вищої освіти [11] (Леонтьєв Д. О.).

4. Методи математико-статистичної обробки даних (t-критерій Стьюдента) [16; 28] (Наследов А. Д.; Сидоренко Є. В.).

Методика «Ціннісна орієнтація» М. Рокича вивчає особливості системи ціннісних орієнтацій, окреслює змістовну частину спрямованості особистості та складає основу її ставлення до навколишнього світу, до оточуючих, до себе, є підґрунтям світогляду та основою мотивації життєвої активності, ядром життєвої концепції. М. Рокич виокремлює два класи цінностей: термінальні і інструментальні. Інструментальні цінності – переконання, що певна властивість особистості чи образ дії є превалюючим та гідним в будь-якій ситуації. Термінальні цінності – переконання, що певна кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути [6] (Карелін А. О.).

Опитувальник *«Термінальних цінностей»* І. Сеніна дозволяє дослідити життєві цілі (термінальні цінності) особистості. Опитувальник дає можливість оцінити загальний рівень появу кожної з восьми термінальних цінностей: високе матеріальне положення, власний престиж, активні соціальні контакти, духовне задоволення, креативність, досягнення, збереження власної індивідуальності, розвиток себе. А також надає можливість вивчити представленість цих термінальних цінностей в різних сферах життя особистості, а саме: професійній, сімейній, суспільного життя, сфері навчання та освіти, сфері захоплень [23] (Райгородський Д. Я.).

Методика *«Смисложиттєві орієнтації»* (СЖО) Д. Леонтєва [11] (Леонтєв Д. О.) дозволяє оцінити «джерело» сенсу життя, що може бути віднайденим особистістю в майбутньому (меті), в сьогоденні (процесі), в минулому (результаті), чи одразу у всіх складових життя.

Методика СЖО містить в собі окрім загального показника осмисленості життя ще п'ять субшкал, з яких три відображають конкретні смисложиттєві орієнтації (задоволеність самореалізацією,

насиченість життям, цілі в житті), а дві аспекти локусу контролю (локус контролю – Життя та локус контролю – Я).

За методикою СЖО життя є осмисленим, якщо воно наповнене цілями, задоволеністю, що отримуємо при їх досягненні, та характерно наявністю впевненості у тому, що можемо самостійно ставити перед собою цілі, обирати задачі та досягати результатів. Важливим аспектом є чітке співвідношення задоволеності – з досягнутим результатом, минулим, емоційної насиченості – з теперішнім, цілей – з майбутнім [11] (Леонтьєв Д. О.).

Методи математико-статистичної обробки даних.

T - критерій Стьюдента застосовується у випадку, коли потрібно встановити достовірність відмінностей результатів однієї групи від іншої. Застосовується у випадку, коли статистичні ряди близькі до нормального розподілу. Також використовується у двох варіантах: при порівнянні незалежних (не пов'язаних) вибірок і при залежних (пов'язаних) [28] (Сидоренко Є. В.).

Отже, критерій Стьюдента належить до групи параметричних критеріїв, оскільки в своїх розрахунках опирається на «параметри» розподілу (середні арифметичні величини і дисперсії) [16] (Наследов А. Д.).

Для застосування t-критерію Стьюдента слід дотримуватися наступних умов: вимірювання може бути здійснене в шкалі інтервалів і відносин, а вибірки, що порівнюються, мають бути розподілені за нормальним законом.

2.2. Аналіз результатів дослідження

За допомогою методики «*Ціннісні орієнтації*» М. Рокича ми вивчали ціннісно-мотиваційну сферу студентів, що навчаються на різних курсах: першому та четвертому. Якісний аналіз результатів дослідження дає

можливість оцінювати життєві ідеали, ієрархію життєвих цілей, уявлення про норми поведінки, які студенти розглядають у якості еталону. Результати дослідження зображені в таблиці 2.1 (термінальні цінності) та в таблиці 2.2 (інструментальні цінності).

Нами було виявлено наступну ієрархію термінальних цінностей студентів-четвертокурсників. Значимими цінностями для вибірки студентів четвертого курсу є фізичне та психічне здоров'я (1,7 балів), кохання – духовна та фізична близькість з коханою людиною (3 бали), щасливе сімейне життя (4,3 бали), наявність гарних та вірних друзів (5,7 балів). Ієрархія термінальних цінностей досліджуваних студентів, що навчаються на четвертому курсі, полягає в тому, що на першому місці здоров'я, на другому місці – кохання, на третьому – щасливе сімейне життя, на четвертому – наявність вірних друзів. Тобто, ми можемо стверджувати, що досліджувані схильні більше визнавати та цінити міжособистісні відносини з близькими людьми, більш зацікавлені на цьому етапі життя власним сімейним життям, ніж кар'єрними орієнтаціями, прагненням розвиватися, вдосконалюватися, реалізовувати власні творчі можливості. На нашу думку, це може бути пов'язано з тим, що сімейне життя є обумовленим віковими особливостями (період, коли починають задумуватися про власну сім'ю, створювати її) та гендерними особливостями, оскільки більшість досліджуваних студентів четвертого курсу є дівчатами.

Аналізуючи ієрархію термінальних цінностей студентів-першокурсників, встановлено, що значимими цінностями для них є на першому місці «кохання» (3,3 балів), тобто, духовна та фізична близькість з коханою людиною, на другому місці розташована цінність «фізичне та психічне здоров'я» (3,6 балів), на третьому місці – «наявність гарних та вірних друзів» (4,2 балів), а на четвертому місці знаходиться цінність матеріального забезпечення (5,6 балів).

Як ми бачимо з отриманих результатів цінності кохання, здоров'я, наявної друзів є однаково важливими домінуючими у досліджуваних студентів не залежно від курсу навчання, лише з незначною варіацією місця рангу. Однак для студентів першого курсу більш важливим є цінність матеріального забезпечення, а для студентів четвертого курсу – щасливе сімейне життя.

Таблиця 2.1

Середні показники термінальних цінностей та їх виразності у студентів першого та четвертого курсу

Цінності	1 курс		4 курс	
	Серед. бал	Серед. бал	Серед. бал	Серед. бал
Активне діяльне життя	9,6	11,4	3,6	9,8
Життєва мудрість	11,4	3,6	9,8	14,9
Здоров'я	3,6	9,8	14,9	3,3
Цікава робота	9,8	14,9	3,3	5,6
Краса природи та	14,9	3,3	5,6	4,2
Кохання	3,3	5,6	4,2	13,7
Матеріально забезпечене	5,6	4,2	13,7	11,7
Наявність гарних друзів	4,2	13,7	11,7	10,4
Суспільне визнання	13,7	11,7	10,4	10,8
Пізнання	11,7	10,4	10,8	9,2
Продуктивне життя	10,4	10,8	9,2	7,3
Розвиток	10,8	9,2	7,3	5,9
Розваги	9,2	7,3	5,9	14,5
Свобода	7,3	5,9	14,5	12,1
Щасливе сімейне життя	5,9	14,5	12,1	7,5
Щастя інших	14,5	12,1	7,5	
Творчість	12,1	7,5		
Впевненість в собі	7,5			
	10,5	8,1	1,7	8,7
	8,1	1,7	8,7	14,4
	1,7	8,7	14,4	3
	8,7	14,4	3	6,3
	14,4	3	6,3	5,7
	3	6,3	5,7	13,8
	6,3	5,7	13,8	12,6
	5,7	13,8	12,6	9,1
	13,8	12,6	9,1	9,7
	12,6	9,1	9,7	11,3
	9,1	9,7	11,3	11,5
	9,7	11,3	11,5	4,3
	11,3	11,5	4,3	13,4
	11,5	4,3	13,4	13
	4,3	13,4	13	8,7
	13,4	13	8,7	
	13	8,7		
	8,7			

Найменш значущими, на останньому місці за значимістю, для студентів не залежно від курсу навчання є цінність краси природи та мистецтва (відповідно для четвертокурсників середній бал складає 14,4 бали, а для першокурсників – 14,9 балів), для них не важливо переживання прекрасного в природі та в мистецтві. Також менш важливим для досліджуваних не залежно від того, на якому курсі вони навчаються, є суспільне визнання (середній бал складає 13,8 балів у студентів 4 курсу та 13,7 балів у студентів першого курсу), тобто, для них не настільки важливо повага оточуючих, колективу, товаришів. Не настільки важливими цінностями для студентів, що навчаються на 1 та 4

курсі, є щастя інших (відповідно середній бал складає 14,5 балів та 13,4 балів). Тобто, для досліджуваних не властиво перейматися добробутом, розвитком та вдосконаленням інших людей, людства взагалі.

Отже, аналізуючи отримані результати щодо термінальних цінностей у досліджуваних студентів першого та четвертого курсу за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокича, слід зазначити про орієнтацію студентів четвертого курсу на такі цінності життя як здоров'я, кохання, щасливе сімейне життя та наявність вірних друзів, а для студентів першого курсу властива орієнтація на кохання, здоров'я, наявність вірних друзів та матеріальну забезпеченість.

Для перевірки достовірності розбіжностей у рівні значимості термінальних цінностей у студентів першого та четвертого курсу було використано t-критерій Стьюдента для незалежних вимірів. Встановлено достовірні розбіжності у рівні значимості цінності «життєва мудрість» ($t_{\text{емп}}=2,46$, при $p \leq 0,05$) та «свобода» ($t_{\text{емп}}=2,76$, при $p \leq 0,01$) серед студентів першого та четвертого курсу навчання. Тобто, для студентів четвертого курсу життєва мудрість є більш значущою цінністю, їм більш властиво проявляти зрілість думок, суджень, здоровий глузд, що досягли завдяки власному життєвому досвіду, ніж для студентів першого курсу. Для першокурсників свобода є більш значущою життєвою цінністю, більш важливим та цінним є можливість прояву самостійності, незалежності в судженнях та вчинках, ніж для четвертокурсників. На нашу думку отримані результати є цілком обумовлені віковими особливостями досліджуваних категорій студентів.

У списку інструментальних цінностей, при підрахунку середнього значення за виборами (рангами) студентів четвертого курсу, нами було виявлено, що найбільш значущими цінностями для них є вихованість (5,2 бали), акуратність (6,3 бали), життєрадісність (6 балів), освіченість (7,2 балів), відповідальність (7,4 балів) (див. табл. 2.2.). У

четвертокурсників на першому місці серед усіх запропонованих цінностей знаходиться вихованість, володіння гарними манерами. На другому місці – життєрадісність, оптимізм, володіння почуттям гумору, на третьому – акуратність, тобто, для них важливо бути охайними, вміти тримати в доброму стані, в злагодженості, в порядку власні речі та справи, дотримуватися дисциплінованості та організованості у справах. Також для студентів, що навчаються на четвертому курсі, важливо освіченість, широта їх знань, висока загальна культура, відповідальність, почуття обов'язку, вміння тримати обіцянку.

Для досліджуваних студентів першого курсу у списку інструментальних цінностей найзначущими цінностями є вихованість (5,6 балів), сміливість у відстоюванні власної думки (5,9 балів), життєрадісність (6 балів), відповідальність (6,4 балів), незалежність (7,2 бали) (див. табл. 2.2.). Тобто, для них більш важливо мати гарні манери, вміти себе поводити відповідно до прийнятих норм поведінки, важливо вміти сміливо відстоювати власну думку, мати оптимізм, почуття гумору, почуття обов'язку, вміти тримати слово, а також вміти діяти самостійно, рішуче.

Відповідно до отриманих результатів, слід зазначити, що для студентів не залежно від курсу навчання важливими є цінності виховання (є на першому місці у обох групах досліджуваних студентів), життєрадісності (на другому місці у четвертокурсників та на третьому – у першокурсників) та відповідальності (на п'ятому місці за значимістю у студентів четвертого курсу та на четвертому – у студентів першого курсу). Однак для студентів першого курсу ще значущими є цінності сміливості відстоювати власну думку та незалежності, а для студентів четвертого курсу значущими є цінності освіченості та акуратності. Ці розбіжності ми пов'язуємо з віковими особливостями досліджуваних.

Середні показники інструментальних цінностей та їх виразності у студентів першого та четвертого курсу

Цінності		1 курс		4 курс	
	Серед. бал	Серед. бал	Серед. бал	Серед. бал	Серед. бал
Акуратність	9,1	5,6	10	6	11,3
Вихованість	10	6	11,3	7,2	14,6
Високі запити	6	11,3	7,2	14,6	9,8
Життєрадісність	6	11,3	7,2	14,6	9,8
Старанність	11,3	7,2	14,6	9,8	6,4
Незалежність	7,2	14,6	9,8	6,4	13,1
Непримиримість до	14,6	9,8	6,4	13,1	7,6
Освіченість	9,8	6,4	13,1	7,6	5,9
Відповідальність	6,4	13,1	7,6	5,9	8
Раціоналізм	13,1	7,6	5,9	8	13,4
Самоконтроль	7,6	5,9	8	13,4	10,7
Сміливість відстоювати	5,9	8	13,4	10,7	8,5
Тверда воля	8	13,4	10,7	8,5	8,8
Терпимість	13,4	10,7	8,5	8,8	12,6
Широка поглядів	10,7	8,5	8,8	12,6	
Чесність	8,5	8,8	12,6		
Ефективність в справах	8,8	12,6			
Чуйність	12,6				
		6,3	5,2	14,3	6
		12,7	8	14,4	7,2
		7,4	12,4	10	8,6
		8,7	13,2	8,2	7,4
		9,1	11,3		

Найменш значимими інструментальними цінностями для досліджуваних студентів не залежно від курсу навчання є непримиримість до недоліків в собі та інших (у четвертокурсників середній бал складає 14,4 балів, а у першокурсників – 14,6 балів), тобто, вони схильні проявляти терпимість, толерантність, повагу до оточуючих, до їх недоліків та до власних. Також менш важливими є такі інструментальні цінності, як: терпимість до поглядів та думок інших (середній бал складає 13,2 бали у студентів четвертого курсу та 13,4 бали у студентів першого курсу), вміння прощати іншим їх помилки. Однак слід зазначити, що для студентів 4 курсу не важливими також є такі інструментальні цінності як: високі запити (14,3 балів), тобто, досліджуваним не властиво ставити високі запити до свого життя, мати високі домагання. А для студентів першого курсу не значущими є цінність раціоналізму (середній бал – 13,1 балів), тобто, для них менш значущим є вміння приймати зважені рішення, є більш імпульсивними.

Отже, аналізуючи отримані результати, ми можемо зробити наступний висновок, що студенти четвертого курсу схильні вважати, що саме такі властивості особистості, як вихованість, життєрадісність, акуратність, освіченість та відповідальність є прийнятними й важливішими в будь-якій ситуації. А такі якості як: непримиримість до своїх недоліків та до інших, високі запити, терпимість є найменш важливими в їхньому житті. А для студентів першого курсу більш важливими та значущими є вихованість, життєрадісність, сміливість у відстоюванні власних думок, відповідальність, незалежність. А найменш важливими в їхньому житті є непримиримість до своїх недоліків та до інших, раціоналізм та терпимість.

Під час підрахунку значимості отриманих розбіжностей у рівні значущості інструментальних цінностей у студентів 1 та 4 курсу за допомогою t-критерію Стюдента виявлено достовірні відмінності у значимості цінності «сміливість відстоювати власні думки» ($t_{\text{емп}}=2,31$, при $p \leq 0,05$) та «високі запити» ($t_{\text{емп}}=2,94$, при $p \leq 0,01$). Отже для досліджуваних студентів першого курсу сміливість відстоювати власні думки та явність високих запитів є важливою при реалізації своєї мети, а у досліджуваних студентів четвертого курсу ці цінності не є головними. Також нами було виявлено, що різниця у значимості цінності «акуратність» також є значимою ($t_{\text{емп}}=2,37$, при $p \leq 0,05$). Встановлено, що для студентів четвертого курсу акуратність є більш значущою цінністю під час реалізації своєї мети, ніж для досліджуваних студентів першого курсу.

За допомогою *опитувальника термінальних цінностей* нами були виявлені наступні результати, які представлені на рис. 2.1. Отримані результати свідчать про те, що для досліджуваних студентів першого курсу найбільш важливе значення мають такі цінності як високе матеріальне положення, власний престиж, активні соціальні контакти та досягнення. А для студентів четвертого курсу найважливіше значення

мають такі цінності, як: матеріальне положення, досягнення, розвиток себе та духовне задоволення.

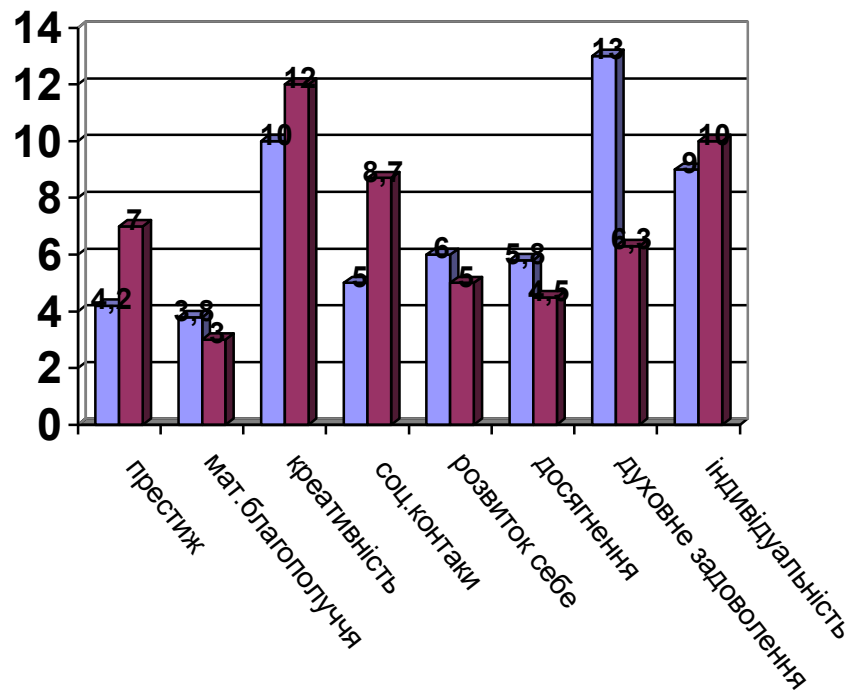

Рисунок 2.1 – Графічне зображення домінування термінальних цінностей у студентів першого та четвертого курсу за опитувальником «Термінальні цінності»

Отже, серед домінуючих цінностей як для досліджуваних студентів першого курсу (середній бал – 3,8 балів), так і для студентів четвертого курсу (середній бал – 3 бали) високе матеріальне положення має важливе значення, розташоване на першому місці. Таким чином, ми можемо стверджувати, що студенти не залежно від курсу навчання у закладі вищої освіти прагнуть до вищого рівня матеріального добробуту, а також переконані в тому, що матеріальне забезпечення є основною умовою життєвого благополуччя. Високий рівень матеріального добробуту може бути для них підставою для розвитку відчуття власної значущості і підвищеної самооцінки.

На другому місці цінностей за значимістю у досліджуваних студентів першого курсу діагностовано власний престиж (4,2 балів). Таким чином, ми можемо стверджувати, що це відображає прагнення

першокурсників до визнання, пошани, схвалення з боку оточуючих, зазвичай, найбільш значущих осіб, до чиеї думки вони прислуховуються найбільшою мірою та орієнтуються, в першу чергу, у власних вчинках і поглядах. Таким чином, ми можемо припустити, що студенти першого курсу можуть бути досить сильно зацікавленими в думках оточуючих про себе, орієнтовані на соціальну бажаність, оскільки потребують соціального схвалення власної поведінки.

На третьому місці у досліджуваних студентів першого курсу розташовані ціннісні орієнтація «активні соціальні контакти» (5 балів). Тобто, вони прагнуть до встановлення сприятливих взаємин з іншими людьми, спілкування з оточуючими, з однолітками є дуже значущим для них, що обумовлено віковими особливостями та процесом адаптації до навчання у закладі вищої освіти. Для першокурсників дуже значущими є всі аспекти людських взаємин, можуть бути навіть переконаними в тому, що найцінніше в житті – це можливість спілкуватися і взаємодіяти з оточуючими.

На четвертому місці – цінності досягнення (5,8 балів). Тобто для першокурсників важливо досягати поставлених цілей, як в особистісному житті, так і під час навчання у закладі вищої освіти.

Найменш важливою цінністю для досліджуваних студентів першого курсу виявилася креативність (10 балів) та духовне задоволення (13 балів). Отже, для них характерно в меншій мірі прагнути реалізовувати свої творчі можливості, вносити різні зміни у всі сфери свого життя. А також не головне в житті отримувати моральне внутрішнє задоволення.

У досліджуваних студентів четвертого курсу на другому місці за значимістю посідають цінності досягнення (4,5 балів). Високий бал за цим показнику свідчить про їх прагнення до здійснення конкретних і відчутних результатів у різні періоди життя. Вони схильні планувати власне життя, ставлячи перед собою конкретні цілі на кожному з її етапів і вважаючи, що головне це досягнути поставлених цілей.

Отримані результати можуть бути обумовлені тим, що студенти четвертого курсу знаходяться на етапі закінчення навчання і вирішення важливого питання, продовжувати навчання чи йти працювати.

На третьому місці розташовані цінності саморозвитку (5 балів). Тобто, для студентів четвертого курсу характерно проявляти зацікавленість в об'єктивній інформації про особливості свого характеру, свої здібності, інші характеристики своєї особистості. Для них більш властиво прагнення до самовдосконалення, вважаючи при цьому, що потенційні можливості людини майже необмежені і що в житті необхідно прагнути до самореалізації.

На четвертому місці виявлено цінності духовного задоволення (6,3 балів), що свідчить про прагнення студентів четвертого курсу до отримання морального задоволення у всіх сферах власного життя. Вони притримуються думки, що головне в житті – це робити те, що цікаво і що приносить внутрішнє задоволення.

Найменш вираженими цінностями у студентів четвертого курсу є збереження власної індивідуальності та креативність. Тобто, для них найменш властиво прагнення до незалежності від інших людей, збереження власної неповторності та своєрідності, а також до реалізації власних творчих можливостей.

З метою оцінити достовірність відмінностей та виявити статистичні розбіжності вибірок студентів першого та четвертого курсів за рівнем домінування термінальних цінностей власний престиж, високе матеріальне положення, креативність, активні соціальні контакти, саморозвиток, досягнення, духовне задоволення та збереження власної індивідуальності нами було використано t-критерій Стьюдента для незалежних вимірів. Виявлено достовірні розбіжності за рівнем домінування термінальної цінності «власний престиж» між досліджуваними студентами першого та четвертого курсу ($t_{\text{емп}}=2,29$, при $p \leq 0,05$). Тобто, ми можемо стверджувати, що студенти першого курсу

вважають власний престиж, визнання оточуючих більш значимою цінністю, ніж студенти четвертого курсу.

Також результати підрахунку значимих розбіжностей за t-критерієм Стьюдента свідчать про те, що для досліджуваних студентів четвертого курсу духовне задоволення має більш важливе значення, ніж для досліджуваних студентів першого курсу ($t_{емп}=3,41$, при $p \leq 0,01$), що свідчить про прагнення четвертокурсників до отримання морального задоволення у всіх сферах свого життя, в порівнянні з першокурсниками.

Встановлено достовірні розбіжності за рівнем прояву термінальної цінності «активні соціальні контакти» у досліджуваних першокурсників та четвертокурсників ($t_{емп}=2,64$, при $p \leq 0,05$). Таким чином, отримані результати свідчать, що прагнення до встановлення сприятливих взаємовідносин з оточуючими людьми, прагнення до активного спілкування з оточуючими більш властиво для студентів першого курсу, ніж для студентів, що навчаються на четвертому курсі. Отримані результати на нашу думку обумовлені віковими особливостями та особливостями перебігу процесу адаптації до навчання.

Також необхідно зазначити, що нами не було виявлено жодних значущих розбіжностей за рівнем прояву таких термінальних цінностей, як матеріальне благополуччя, досягнення, креативність, саморозвиток та збереження власної індивідуальності у досліджуваних студентів першого та четвертого курсів за t-критерієм Стьюдента.

Далі нами було розглянуто отримані результати досліджуваних студентів щодо значущості різних сфер їхнього життя. Результати за шкалами життєвих сфер зображені на рис. 2.2.

Встановлено, що найбільш значимою сферою для студентів не залежно від курсу навчання виявилася сфера навчання та освіти. Тобто, для студентів як першого (5,4 балів), так і четвертого курсу (5,5 балів) дуже важливим є прагнення до підвищення рівня власної освіченості,

розширенню кругозору. Для них дуже важливим в житті є навчання та отримання нових знань. Можливо це пов'язано з тим, що для них цей вид діяльності є ведучим, оскільки вони є студентами – одні тільки почали навчатися, а інші переживають важливий та відповідальний етап завершення навчання, складання екзаменів.

На другому місці за значимістю серед студентів не залежно від курсу навчання є професійне життя. Тобто, для досліджуваних студентів як першого (6,8 балів), так і студентів четвертого курсу (6,3 балів) важливою є сфера професійної діяльності. Це може бути пов'язано з тим, що досліджувані першокурсники почали освоювати професійні знання та навички, взагалі знайомитися глибше з обраною майбутньою професією. А студенти четвертого курсу знаходяться на порозі старту власного професійного життя. А також не залежно від курсу навчання досліджувані студенти схильні вважати, що професійна діяльність повинна займати одне із головних аспектів життя людини.

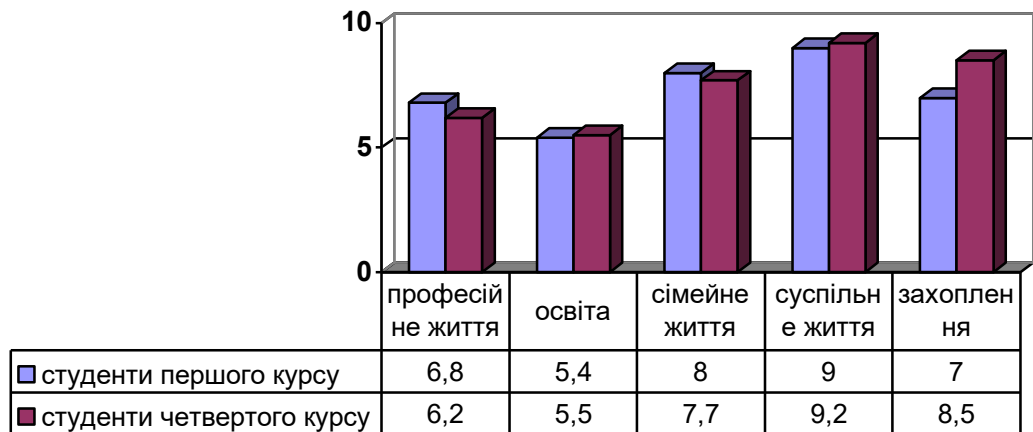

Рисунок 2.2 - Результати значимості життєвих сфер досліджуваних студентів за опитувальником «Термінальні цінності»

На третьому місці за значущістю життєвих сфер у досліджуваних студентів першого курсу знаходиться сфера захоплення (7 балів), а у досліджуваних студентів четвертого курсу ця сфера розміщена на четвертому щабелі (8,5 балів). Тобто, для студентів першого курсу більш характерно приділяти досить багато уваги власному хобі, вони більш

схильні майже увесь свій вільний час віддавати власному захопленню, ніж для студентів четвертого курсу.

Також нами було встановлено, що для досліджуваних студентів четвертого курсу більш значущою є сфера сімейних відносин, вона розташована на третьому місці (7,7 балів), а у студентів першого курсу займає четверте місце (8 балів). Тобто, для четвертокурсників більш характерно значущість у житті всього, що пов'язане з життям їх сім'ї, вони більш схильні задумуватися про створення власної сім'ї, а дехто вже має власну, більш схильні вважати, що благополуччя в сім'ї є дуже важливим аспектом їхнього життя, ніж студенти першого курсу. На нашу думку, такі результати також є обумовленими віковими особливостями, оскільки студенти четвертого курсу перебувають у віці ранньої дорослості, а це період цінності взаємовідносин з партнером, важливість побудови власної сім'ї.

Найменш важливе значення серед життєвих сфер для досліджуваних студентів не залежно від курсу навчання у закладі вищої освіти має сфера суспільного життя. Отже, для досліджуваних студентів не має значимості усе те, що пов'язане з проблемами життя суспільства, вони не прагнуть залучатися до суспільно-політичного життя. Це пов'язано, на наш погляд з тим, що ведучою діяльністю в їх віці є навчання та професійне становлення, тому цій сфері життя вони приділяють менше уваги та сил й не замислюються над цим. Студенти першого курсу завершують процес адаптації до навчання, тому не замислюються над суспільним життям, життям університету, а студенти четвертого курсу вже переймаються власним професійним становленням та початком професійного життя, адаптацією до навчання, а суспільне відходить на задній план.

Також слід зазначити, що нами не було виявлено жодних значущих розбіжностей за рівнем значущості життєвих сфер (навчання та освіта, професійне життя, сімейне життя, суспільне життя,

захоплення) у досліджуваних студентів 1 та 4 курсу за t-критерієм Стьюдента.

Далі ми використовували *методику «Смисложиттєві орієнтації» Д. Леонтєва*. Аналізуючи отримані результати за методикою (див. таблицю 2.3.), нами було виявлено, що за шкалою «Цілі в житті» більшість досліджуваних студентів не залежно від курсу навчання у закладів вищої освіти мають середній рівень (відповідно 56 % досліджуваних студентів 4 курсу та 59 % досліджуваних першокурсників). Тобто, для більшості студентів властиво ситуаційний прояв наявності чи відсутності в житті цілей майбутнього.

39 % досліджуваних студентів четвертого курсу та 34 % досліджуваних студентів першого курсу за цією шкалою мають високі показники. Отримані результати свідчать про високу цілеспрямованість досліджуваних студентів, у них є цілі на майбутнє, котрі надають життю усвідомленості, спрямованості і часову перспективу.

Крім цього варто зазначити, що лише 5 % досліджуваних четвертокурсників та 7 % досліджуваних першокурсників мають низький рівень за шкалою «Цілі в житті», що свідчить про відсутність у них цілей на власне майбутнє, про схильність жити лише одним днем сьогоднішнім або вчорашнім.

За шкалою «Процес життя» нами було виявлено, що 28 % досліджуваних студентів, що навчаються на четвертому курсі, та 19 % досліджуваних, що навчаються на першому курсі, мають високий рівень. Тобто, ми можемо стверджувати, що їх життя емоційно насичене, сповнене інтересу. Вони сприймають сам процес свого життя як цікавий, насичений і наповнений сенсом.

44 % досліджених студентів 4 курсу та 63 % досліджуваних студентів 1 курсу мають середній рівень за даною шкалою, що свідчить про те, що більшість студентів не залежно від курсу навчання схильні до ситуаційного сприйняття власного життя, як емоційно насичений,

цікавий процес, інколи вони схильні переживати незадоволеність власним життям.

Таблиця 2.3

Результати досліджуваних студентів першого та четвертого курсу за методикою «Смисложиттєві орієнтації» Д. Леонтєва

Шкали	Студенти четвертого курсу						Студенти першого курсу					
	Рівні показників						Рівні показників					
	Високий		Середній		Низький		Високий		Середній		Низький	
	Кіл-ть чол.	%	Кіл-ть чол.	%	Кіл-ть чол.	%	Кіл-ть чол.	%	Кіл-ть чол.	%	Кіл-ть чол.	%
Цілі в житті	7	39%	10	56%	1	5%	9	34%	16	59%	2	7%
Процес життя	5	28%	8	44%	5	28%	5	19%	17	63%	5	19%
Результативність життя	3	17%	11	61%	4	22%	3	12%	22	81%	2	7%
Локус контролю - Я	8	44%	8	44%	2	12%	12	45%	13	48%	2	7%
Локус контролю - життя	3	17%	12	67%	3	17%	2	7%	20	74%	5	19%
Загальний показник УЖ	9	50%	6	33%	3	17%	14	52%	13	48%	0	0%

Також варто зазначити, що 28 % досліджуваних студентів-четвертокурсників та 19 % досліджуваних першокурсників мають низький рівень за цим показником. Такі результати свідчать про те, що їм властиво проявляти ознаки незадоволеності власним життям в сьогоденні, вони більш схильні надавати повноцінний сенс спогаду про минуле або мати націленість на майбутнє.

За шкалою «Результативність життя» нами було встановлено, що більшість досліджуваних студентів не залежно від курсу навчання мають середній рівень (61 % досліджуваних четвертокурсників та 81% досліджуваних першокурсників). Тобто, для них властиво ситуаційний

прояв задоволеністю своєї самореалізації, схильні оцінювати свою продуктивність на достатньому рівні.

17 % досліджуваних студентів, що навчаються на 4 курсі, та 12 % досліджуваних першокурсників за цією шкалою мають високий рівень. Отже, вони схильні на високому рівні оцінювати пройдений відрізок власного життя, мати відчуття високої продуктивності і осмислення її прожитої частини.

Однак 22 % досліджених четвертокурсників та 7 % досліджуваних студентів 1 курсу є незадоволені прожитою частиною свого життя, вважають, що їм не вдалося самореалізуватися в житті (за шкалою «Результативність життя» мають низькі показники).

Далі ми аналізувати отримані результати за шкалою «Локус контролю – Я». Нами було встановлено, що 44 % досліджуваних студентів 4 курсу та 45 % досліджуваних першокурсників мають високий рівень за цією шкалою. Отже, ми можемо стверджувати, що їм властиво відповідність уявлень про себе, як про сильну особистість, що має достатню свободу вибору, щоб побудувати своє життя відповідно до своїх цілей, завдань, уявлень про його сенс.

44 % досліджуваних, що навчаються на 4 курсі, та 48 % досліджуваних першокурсників мають середній рівень за цим показником. Тобто, значна частина студентів не залежно від курсу навчання у закладі вищої освіти схильні ситуаційно сприймати себе як сильну особистість, яка може планувати, ставити цілі в своєму житті та досягати їх. Однак інколи вони схильні переживати недовіру до власних сил.

Крім цього варто зазначити, що 12 % досліджуваних студентів 4 курсу та 7 % досліджуваних студентів 1 курсу мають низький рівень за шкалою «Локус контролю – Я». Тобто, такі результати свідчать про їх схильність недовіряти своїм власним силам, недооцінювати їх та вважати, що вони нездатні контролювати події власного життя.

За шкалою «Локус контролю – Життя» нами виявлено, що більшість досліджуваних студентів не залежно від курсу навчання мають середній рівень за цією шкалою (67% досліджуваних студентів, що навчаються на 4 курсі, та 74 % досліджуваних першокурсників). Це свідчить про їх ситуаційну переконаність в тому, що вони самі можуть контролювати власне життя та приймати самостійно рішення, однак інколи їх досягають думки про те, що вони не в силах самостійно контролювати власне життя, що від них нічого не залежить.

17 % досліджуваних четвертокурсників та 7 % досліджуваних студентів, що навчаються на 1 курсі, мають високий рівень за цією шкалою. Тобто, лише для незначної частини досліджуваних студентів не залежно від їх курсу навчання у ЗВО властиво переконання в тому, що людина може самостійно контролювати своє життя, вільно приймати рішення і утілювати їх в життя.

Також варто зазначити, що 17 % досліджуваних студентів 4 курсу та 19% досліджуваних першокурсників мають низький рівень за шкалою «Локус контролю – Життя». Таким чином, ми можемо стверджувати, що для них властиво фаталізм, переконаність в тому, що життя людини не підвладне свідомому контролю, що свобода ілюзорна, і безглуздо будь-що загадувати на майбутнє.

Крім цього нами було встановлено, що більшість студентів не залежно від того на якому курсі вони навчаються мають високий рівень за загальним показником усвідомлення життя (50 % четвертого курсу та 52 % першого курсу досліджуваних студентів). Тобто, для більшості студентів властиво розуміти сенс свого життя, чітко розуміти чого вони хочуть досягти, усвідомлювати особливості свого життя, мати мету у житті, бути задоволеними процесом його протікання, вважати своє життя цікавим та насиченим.

33 % досліджуваних четвертокурсників та 48 % досліджуваних першокурсників мають середній рівень усвідомленості життя (УЖ). Такі

результати можуть вказувати на те, що ці досліджувані студенти мають сенс життя та усвідомлюють його особливість, але джерело свого сенсу життя час від часу змінюють. Можливо це пов'язано з особливостями життя та особистісними характеристиками і в майбутньому воно в більшій мірі стабілізується.

Крім цього варто зазначити, що серед досліджуваних студентів, що навчаються на першому курсі, не виявлено осіб, які б мали низький рівень за загальним показником усвідомленості життя. Однак 17 % досліджуваних студентів четвертого курсу мають низький рівень усвідомленості життя, що може свідчити про те, що вони не розуміють сенсу свого життя, розчаровані в ньому, не бачать надії на майбутнє.

Отже, аналізуючи отримані результати за допомогою методики «Смисложиттєві орієнтації» Д. Леонтьєва, нами було встановлено, що незалежно від курсу навчання більшість досліджуваних студентів мають середній рівень за шкалами «Результативність життя», «Цілі в житті», «Процес життя», «Локус контролю – Життя» та високий рівень загального рівня усвідомленості життя. Однак за шкалою «Локус контролю – Я» для студентів першого курсу більш властиво середній рівень, а для четвертого – поєднання середнього та високого.

При підрахунку t-критерію Стьюдента з метою оцінити достовірність відмінностей та виявити статистичні розбіжності вибірок за складовими частинами сенсу життя, а саме контролю власного життя, нами не було виявлено достовірних відмінностей в переконаності у можливості контролювати власне життя в різних вибірках досліджуваних (студентів першого та четвертого курсу).

Нами також було виявлено достовірність розбіжностей за t-критерієм Стьюдента між досліджуваними студентами, що навчаються на першому та четвертому курсах, в оцінці результативності власного життя ($t_{\text{емп}}=2,18$, при $p \leq 0,05$). Отже, для студентів першого курсу більш властиво прояв задоволеністю своєї самореалізації, більш схильні

оцінювати свою продуктивність на більш високому рівні, переживати відчуття високої продуктивності і осмислення їх прожитої частини, ніж для студентів четвертого курсу. На нашу думку такі результати можуть бути пов'язані з тим, що першокурсники задоволені тим, що змогли вступити в обраний ними навчальний заклад та на ту спеціальність, що хотіли, задоволені результатом своєї праці під час підготовки до вступу. А ось студенти четвертого курсу, навпаки, знаходяться на етапі професійного самовизначення, пошуку місця роботи, підготовки до складання випускних іспитів, тому зараз їм більш властиво проявляти не задоволеність собою, що обумовлена тривогою за власне майбутнє.

Також варто зазначити, що нами не було виявлено жодних розбіжностей за рівнем цілеспрямованості, наявності життєвих цілей майбутнього, сприйняттям себе як сильної особистості, віри у власні сили, сприйнятті власного життя як цікавого, насиченого та наповненого сенсом, переконаності у можливості самостійно контролювати власне життя, вмінні самостійно приймати рішення та розумінні сенсу власного життя у досліджуваних студентів першого та четвертого курсу за t-критерієм Стьюдента.

Висновки до другого розділу

Проведене емпіричне дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

Отже, ієрархія термінальних цінностей у студентів першого та четвертого курсу відобразилася наступним чином: у студентів першого курсу на першому місці у списку цінностей є фізичне та психічне здоров'я, а у студентів четвертого курсу – кохання; на другому місці у першокурсників розмістилася цінність здоров'я, а у четвертокурсників – кохання; у студентів 1 курсу на третьому місці є цінність гарних друзів, а у студентів 4 курсу – цінність щасливого сімейного життя; на

четвертому місці за рівнем значущості у студентів 1 курсу розмістилася цінність матеріального забезпечення, а у студентів 4 курсу – наявність гарних друзів. За допомогою t-критерію Стьюдента встановлено, що існує достовірна різниця у значимості цінності «життєва мудрість» та «свобода» для досліджуваних студентів 1 та 4 курсу. Для досліджуваних першого курсу свобода, самостійність, незалежність у думках та поглядах є більш значущою цінністю, ніж для досліджуваних студентів 4 курсу; а для четвертокурсників більш значущим є цінність життєвої мудрості, зрілість роздумів, ніж для першокурсників.

Для реалізації своєї мети, як цінності справи (інструментальні цінності), першокурсники віддають перевагу вихованості, сміливості, життєрадісності, відповідальності, незалежності. Серед інструментальних цінностей четвертокурсників на перших місцях такі цінності як: вихованість, життєрадісність, акуратність, освіченість, відповідальність. Під час підрахунку значимості отриманих розбіжностей за допомогою t-критерію Стьюдента було виявлено достовірні відмінності за наступними цінностями: «сміливість», «акуратність», «високі запити». А отже для студентів першого курсу сміливість у відстоюванні власної думки є важливою при реалізації своєї мети, а для студентів четвертого курсу ця цінність для них не є головною. Також встановлено, що для першокурсників більш властиво значимість цінності високих запитів під час реалізації своєї мети, наявність високих запитів до власного життя, до рівня домагань, ніж для студентів четвертого курсу. А для четвертокурсників більш важливим є акуратність, вміння тримати власні справи в порядку, організованість, ніж для першокурсників.

Також нами виявлено, що для студентів першого курсу найбільш важливе значення мають такі цінності як високе матеріальне положення, власний престиж, активні соціальні контакти та досягнення. А для студентів четвертого курсу найважливіше значення мають наступні

цінності: матеріальне положення, досягнення, розвиток себе та духовне задоволення. Статистично встановлено (за допомогою t-критерія Стьюдента), що студенти першого курсу вважають власний престиж та наявність активних соціальних контактів більш значимими цінностями, ніж студенти четвертого курсу. Також результати підрахунку значимих розбіжностей свідчать про те, що для четвертокурсників духовне задоволення має більш важливе значення, ніж ця цінність для першокурсників.

Для студентів не залежно від курсу навчання життєві сфери навчання й освіта та професійне життя є найбільш значущими сферами. Це відображає прагнення студентів до підвищення рівня своєї освіченості, розширення кругозору. Це пов'язано з тим, що для першокурсників та четвертокурсників навчання є головним видом діяльності на сьогоднішній день, а професійна сфера є актуальним питанням для студентів четвертого курсу (пошук роботи), а першокурсники починають знайомитися з професійними аспектами обраної спеціальності. На третьому місці у студентів четвертого курсу сфера сімейного життя, а у першого курсу – захоплення. Найменш важливе значення для студентів 1 та 4 курсу має сфера суспільного життя. Отже, вони вважають, що для них не має значимості усе те, що пов'язане з проблемами життя і суспільства. Це пов'язано, на наш погляд з тим, що ведучою діяльністю в їх віці є навчання та професійне становлення, тому цій сфері життя вони приділяють менше уваги та сил й не замислюються над цим. Статистично не встановлено значущих розбіжностей у прояву життєвих сфер у студентів 1 та 4 курсу.

Також було встановлено, що незалежно від курсу навчання більшість студентів мають середній рівень за шкалами «Цілі в житті», «Результативність життя», «Локус контролю – Життя», «Процес життя» та високий рівень загального рівня усвідомленості життя. Проте для студентів першого курсу більш властиво середній рівень за шкалою

«Локус контролю – Я», а для четвертого – поєднання середнього та високого. Статистично встановлено, що для студентів першого курсу більш властиво прояв задоволеності своєю самореалізацією, оцінкою результативності власного життя, ніж для студентів четвертого курсу. Також варто зазначити, що нами не було виявлено жодних статистичних розбіжностей за рівнем цілеспрямованості, наявності життєвих цілей майбутнього, сприйняттям себе як сильної особистості, сприйнятті власного життя як цікавого, насиченого та наповненого сенсом, переконаності у можливості самостійно контролювати власне життя у досліджуваних студентів першого та четвертого курсу.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження особливостей професійних цінностей особистості впродовж навчання у закладі вищої освіти дозволило нам дійти до наступних висновків:

1. На основі літературних джерел з'ясували, що не існує єдиного визначення поняття цінностей. Можна виокремити в узагальненому вигляді два аспекти розуміння: як властивість деякого суспільного явища чи предмета, що задовольняє потреби, інтереси, бажання, та як ставлення суб'єкта до явищ реальності чи предметів, що відображаються у соціальних установках, особистісних якостях, ціннісних орієнтаціях. Важливою особливістю цінностей є їх зв'язок з ідеалами. Також тісно пов'язані з потребами та інтересами особистості. З'ясовано, що формування та засвоєння цінностей здійснюється в процесі соціалізації, має динамічний характер, оскільки збільшення знань та досвіду суттєво впливає на характер цінностей особистості. Отже, ціннісні орієнтації формуються, розвиваються, видозмінюються під час накопичення особистістю життєвого досвіду в умовах оточення та проявляється в соціальних виборах, інтересах особистості, існуючих ідеалах, в умовах реальної взаємодії.

Розглянуто типологію цінностей О. Дробницького (виокремлює предметні цінності та цінності свідомості), Д. Леонтьєва (термінальні та інструментальні цінності, що в свою чергу протиставляються в дихотоміях), А. Маслоу (цінності буття і регресивні), С. Бубнової (цінності-ідеали, цінності-властивості, цінності-способи поведінки).

2. Професійні цінності є похідними від загальнолюдських, групових та особистісних цінностей. Регулюють поведінку особистості в її професійній діяльності та визначають в багатьох аспектах професійну орієнтацію, є основою професійного зростання та отримання у професійній діяльності соціально значущих результатів. Формування професійних цінностей є важливою умовою не лише професійного

самовизначення, але й взагалі становлення особистості. Навчальна та професійна діяльності людини окреслюють формування, розвиток ціннісно-сміслових компонентів професійної спрямованості та засвоєння і зміну професійних цінностей. Отже, професійні цінності є системою когнітивних утворень, що консолідовані з внутрішнім орієнтиром людини та емоційно-вольовим механізмом, що спонукають та спрямовують мотиви, професійні та особистісні діяння, встановлюють аксіологічний характер професійної діяльності особистості.

3. Встановлено, що в залежності від мети, котру студенти прагнуть реалізувати, життєві сфери представляють різноманітну ступінь значимості. Важливими термінальними цінностями у студентів не залежно від курсу навчання є здоров'я, кохання, наявність гарних друзів. Окрім зазначених для четвертокурсників ще важливим є щасливе сімейне життя, а для першокурсників – матеріальне забезпечення. Цінності краси природи та мистецтва, суспільне визнання, щастя інших є другорядними для студентів як 1, так і 4 курсу навчання. Статистично встановлено, що цінність життєвої мудрості є важливішою для студентів четвертого курсу, ніж першого, а свобода, самостійність – для першокурсників, ніж четвертокурсників.

Для реалізації своєї мети, як цінності справи, студенти четвертого курсу віддають перевагу вихованості, життєрадісності, акуратності, освіченості та відповідальності перед такими цінностями як, непримиримість до власних та чужих недоліків, високі запити та терпимість. А для студентів першого курсу значущими є вихованість, сміливість у відстоюванні власної думки, життєрадісність, відповідальність та незалежність, ніж раціоналізм, непримиримість до власних та чужих недоліків, терпимість. Також статистично встановлено, що акуратність є більш значущою цінністю для студентів четвертого курсу, ніж першого. А студенти-першокурсники більш схильні надавати значущості цінностям сміливості у відстоюванні

власної думки та наявності високих запитів від життя, ніж студенти-четвертокурсник.

Виявлено, що для першокурсників більш значущими є цінності високого матеріального положення, власного престижу, активних соціальних контактів та досягнення. А для четвертого курсу більш важливими є матеріальне положення, досягнення, саморозвиток та духовне задоволення. Статистично встановлено, що першокурсники вважають наявність активних соціальних контактів та власний престиж більш значущими цінностями, ніж четвертокурсники. А у четвертокурсників, в свою чергу, духовне задоволення має більш важливе значення, ніж ця цінність у студентів першого курсу. Також варто зазначити, що для студентів не залежно від курсу сфери навчання й освіта та професійне життя є найбільш значущими життєвими сферами.

Незалежно від курсу навчання більшість досліджуваних студентів мають ситуаційний прояв наявності в житті цілей майбутнього, задоволеності своєї самореалізації, сприйняття власного життя як емоційно насиченого цікавого, мають ситуаційну переконаність, що можуть самостійно контролювати власне життя, також характерно розуміти сенс свого життя, усвідомлювати його особливості та розуміти чого хочуть досягти. Для студентів першого курсу більш властиво ситуаційно сприймати себе як особистість, що може ефективно на самостійно планувати власне життя, а для студентів четвертого курсу характерно частіше та більш чітко усвідомлювати себе як сильну особистість, спроможну самостійно керувати власним життям, планувати його, досягати поставлених цілей. Статистично встановлено, що для студентів першого курсу більш властиво наявність позитивної оцінки результативності власного життя, задоволеності своєю самореалізацією, ніж для студентів четвертого курсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бубнова С. С. Ценностные ориентации личности как многомерная нелинейная система. *Психологический журнал*. 1999. № 5. С. 38-44.
2. Горбенко Е. В. К проблеме формирования системы профессиональных ценностей студентов высших учебных заведений физической культуры в современных условиях. *Физическое воспитание студентов*. 2011. № 2. С. 23–26.
3. Гордєєва К. С. Професійні цінності в системі соціально-педагогічної роботи: психологічний аспект. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : збірник наукових праць / за заг. ред. проф. В. І. Сипченка. Слов'янськ : ДДПУ, 2014. Вип. LXVIII. Ч. 1. С. 182-188.
4. Гудечек Я. Ценностные ориентации личности. *Психология личности в социалистическом обществе: Активность и развитие личности*. М. : Экспресс-Москва, 1995. 109 с.
5. Зеер Э. Ф. Психология профессионального развития: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. 2-е изд. М. : Издательский центр Академия, 2007. 240 с.
6. Карелин А. А. Большая энциклопедия психологических тестов М. : Эксмо, 2007. 416 с.
7. Крисько В. Г. Соціальна психологія : словник - довідник. Мин. : Хор-вест, 2004. 688с.
8. Кузнєцова О. Дослідження ціннісних орієнтацій студентів педагогічних вищих навчальних закладів. *Педагогіка*. 2002. № 29. С. 24-26.
9. Левшин С. В. Формирование профессионального самосознания студентов как фактор успешной адаптации в профессии : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Омск, 2011. 215 с.
10. Леонтьев Д. А. Психология смысла : природа, строение и динамика смысловой реальности. 2-е изд. М. : Смысл, 2003. 272 с.

11. Леонтьев Д.А. Тест смысло-жизненных ориентации (СЖО). 2-е изд. М. : Смысл, 2000. 18 с.
12. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 278 с.
13. Мартинюк О. Б. Дослідження професійних ціннісних орієнтацій вчителя як цілісної системи. *Ценностные приоритеты образования в XXI веке* : материалы Междунар. науч.-практич. конф. Луганск, 2003. С. 183-191.
14. Могилевкин Е. А. Карьерный рост. Диагностика, технологии, тренинг. СПб : Речь, 2007. 336 с.
15. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навч. посіб. 5-те вид. К. : Вища школа, 2006. 487 с.
16. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных. СПб. : Речь, 2004. 392 с.
17. Никитина Н. Н. Становление культуры профессионально-личностного самоопределения учителя : монография. М. : Прометей, МПГУ, 2002. 316 с.
18. Овсяннікова В. В., Іванова Л. С. Динаміка ціннісних орієнтацій студентів педагогічного вузу. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 4. С. 16–19.
19. Паскар В. Особливості формування ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів початкових класів у процесі фахової підготовки. *Молодь і ринок*. 2010. № 6 (65). С. 89-94.
20. Петрухина С. Р. Особенности ценностных ориентаций студентов различных профилей профессиональной подготовки. *Психолог*. 2017. № 4. С. 10–20.
21. Позднякова А. Л. Формирование ценностного отношения будущего специалиста к профессиональной деятельности (на примере подготовки экономистов) : дис ... канд. пед. наук : 13.00.08. Чита, 2011. 323 с.

22. Попуй Ю. П. Професійні цінності: роль і сутність у формуванні особистості сучасного фахівця. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школах*. 2013. Вип. 33 (86). С. 331-337.

23. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие. Самара : БАХРАХ-М, 2002. 672 с.

24. Романюк Л. Розвиток ціннісних орієнтацій студентів у навчальному процесі. *Дидактика професійної школи* : зб. наук.праць. Вип. 3. Хмельницький : ХНУ, 2005. 48-52.

25. Ручка А. О. Цінності і смисли як компоненти соціокультурної реальності. *Смислова морфологія соціуму* / за ред. Н. Костенко. К., 2012. С. 91-123.

26. Сатановська Л. А. Формування цінностей та ціннісних професійних орієнтацій студентської молоді у вищих навчальних закладах України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогіка*. 2016. Вип. 1. С. 58-65.

27. Слостенин В. А., Чижакова Г. И. Введение в педагогическую аксиологию : учеб. пособие. М. : Академия, 2003. 192 с.

28. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии. СПб. : Речь, 2006. 350 с.

29. Шемигон Н. Ю. Формування ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Х., 2008. 20 с.

30. Ямницький О.В. Категорія «цінності» у психологічному вимірі. *Наука і освіта. Серія «Психологія»*. 2013. № 4. С. 34-37

31. Яремчук Н. Я. Проблема формування ціннісних орієнтацій студентів класичного університету в системі їх професійної підготовки. *Wyksztaicenie i nauka bez granic* : materiaiy międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, Przemysl-Praga, 19-27 grudnia 2005 r. Przemysl-Praga, 2005. S. 68-73.

ДОДАТКИ

Додаток А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, _____, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

- ЗАЯВЛЯЮ**, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:
- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
 - надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
 - самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
 - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

(дата)

(підпис)

(ім'я, прізвище)